

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سلسله خانواده مسلمان ۱۷

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين، والعاقبه للمتقين،
ولاعداوان الا على الظالمين، والصلاه والسلام
على محمد الذي ارسله ربه رحمه للعالمين و
على آله و صحبه اجمعين.

پدر و مادر بودن موفق این است که بر مبنای محبت و گذشت و حسن معاشرت و تنبیه مهربانانه فرزندان استوار شده باشد و مسئولیت مهم‌تر دست‌یابی به اهداف و ثمرات مطلوب و تربیت خوب و شایسته فرزندان است. در روایتی آمده است که: «خداوند پدری را مورد مرحمت خویش قرار دهد که فرزندش را به خیر و نیکی فرا می‌خواند و او را یاری می‌دهد». زندگی را در خدمت پدر و مادر گذراندن دارای بازتابی عملی است و فرزندان او هم همان‌گونه با او رفتار خواهند داشت؛ زیرا رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرموده‌اند: «در مورد زنان مردم، اهل عفت باشید تا زنان شما هم راه عفت و پاکدامنی را در پیش گیرند و با والدین خود به خوبی رفتار کنید تا فرزندان‌تان هم با شما به خوبی رفتار کنند».

رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرموده‌اند: «خداوند مجازات همه گناهان - هر کدام را که بخواهد - به روز حساب قیامت موکول می‌نماید، به جز اذیت و آزار پدر و مادر که مجازات آن را در دنیا گریبان‌گیر فرزندان نافرمان می‌گرداند».

در واقع بیان حقوق و مسئولیت‌ها بدین خاطر است که تا هم‌چون قوانین محاکم و دادگاه‌ها به هنگام اختلاف و نزاع

ملاک قضاوت و عمل قرار گیرند و حق و ناحق را مشخص سازند. حقوق پدر و مادر نیز در حسن معاشرت و فرمانبرداری و پرهیز از آزار جسمی و روحی آنها به وسیله کردار و رفتار در زمان حیات و پس از مرگ آنهاست و سرچشمه این حقوق یا آیات قرآن یا احادیث رسول خداست و التزام فرزندان به این مسئولیت‌ها فرض عین است؛ زیرا پدر و مادر سبب وجود و زندگی فرزندان را فراهم نموده‌اند و لازم است از هیچ تلاشی برای حل مشکلات و جلب رضایتشان دریغ نشود. مسئولیت فرزندان در مقابل پدر و مادر که در حال حیات قرار دارند عبارتند از:

۱- نیکی و فرمانبرداری

فرزندان موظفند که با والدین خود به بهترین روش رفتار نمایند و از هر نوع بدرفتاری با ایشان پرهیز کنند و حتی از گفتن کلمه و سخنی که موجب آزرده‌گی خاطرشان بشود خودداری کنند؛ زیرا برخورد نادرست و کردار و گفتار ناروا با پدر و مادر سبب صدمه زدن به شخصیت و منزلت و احترام والای آنان می‌شود و هرگونه اذیت و آزار، بلند کردن صدا، تندى و خشونت که موجب دل‌آزاری‌شان بشود حرام و نامشروع است؛ زیرا خداوند متعال می‌فرماید: ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۖ إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَهَرَّهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا﴾ (الاسراء / ۲۳)

«ای انسان» پروردگارت فرمان داد که به جز او را پرستش نکنید و به پدر و مادر نیکی نمایید. هرگاه یکی یا هر دوی آنها نزد تو به سن پیری رسیدند. (کمترین اهانتی را به آنها روا ندارید و حتی) به آنها اف هم نگو! و بر سر ایشان فریاد مکش و آنان را از خود دور مگردان و با آنها سخنان خوب و پسندیده بگو».

اطاعت پدر و مادر در امور روا و مشروع واجب است. شریعت اسلام مسلمانان را به این مسئولیت دستور داده و عقل سالم آن را می‌پسندد. این اطاعت فرزندان حتی شامل پدر و مادری که مسلمان هم نیستند می‌شود و تنها در اموری که معصیت و نارواست، نباید از آنان اطاعت نمود؛ زیرا در جهت نافرمانی خداوند، نباید از مخلوقی پیروی کرد. خداوند متعال در این رابطه می‌فرماید:

﴿وَإِنْ جَاهِدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۖ وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۖ وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ۚ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ (لقمان / ۱۵)

«هرگاه آن دو (پدر و مادر) تلاش کردند که چیزی را با خداوند شریک نمایی که کمترین آگاهی در مورد آن نداری، از ایشان اطاعت مکن. در دنیا با ایشان همیشه به صورتی شایسته رفتار کن و راه کسانی را در پیش بگیر که به جانب من رو کرده‌اند. بعد هم همه به سوی من باز می‌گردند و من شما را از آنچه (در دنیا) می‌کرده‌اید آگاه می‌سازم».

جزو لوازم اطاعت از والدین آن است که حتی بدون اجازه آنها به جهاد که واجبی خدایی است نروید - مگر آن‌که بسیج عمومی اعلام شده و به صورت واجب عین درآمده باشد - امام بخاری در کتاب صحیح خود فصلی را به عنوان «باب جهاد» به شرط اجازه پدر و مادر و در کتاب «الأدب المفرد» نیز فصلی را به عنوان «کسانی که بدون اجازه پدر و مادر حق رفتن به جهاد را ندارند» قرار داده است.

یکی از بارزترین نمونه‌هایی که بیانگر عدم اطاعت از پدر و مادر به دلیل تضاد آن با فرمان خداوند است، موضع سعد بن ابی وقاص در برابر مادر مشرک خویش است. مادر او سوگند یاد کرد که تا زمانی سعد از دین اسلام دست برندارد، لب به آب و غذا نزند و خود را شستشو ندهد. اما سعد بن ابی وقاص با جرأت و استقامت تمام بر ایمان خطاب به او فرمود: مادر! به نام خداوند سوگند اگر دارای صد جان باشی و هر ساعت یک بار جان بدهی، از دین محمد دست برنخواهم داشت» (تفسیر ابن کثیر، ج ۳، ص ۴۴۵).

از طرف دیگر بی‌توجهی به خدمت و مراقبت از پدر و مادر عصیان و نافرمانی است و آزار آنان جزو گناهان کبیره‌ای به شمار می‌آید که در حد شریک قرار دادن برای خداوند است؛ زیرا رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرموده‌اند: «گناه کبیره: شریک قرار دادن برای خداوند و اذیت و آزار و بی‌مبالاتی به پدر و مادر است» (بخاری و مسلم).

هم‌چنین فرموده‌اند: «رضایت خداوند بستگی به رضایت پدر و مادر و خشم خداوند بستگی به خشم پدر و مادر دارد» (ترمذی).

یکی از احادیث بسیار صریح در این مورد که اذیت و آزار و بی‌مبالاتی نسبت به پدر و مادر، مانع از رفتن به بهشت می‌شود، این فرموده رسول خداست که:

«خداوند در روز قیامت به سه نفر نگاه (رحمت) نمی‌کند: آزاردهنده پدر و مادر، شرابخوار و کسی که بخشش خود را به دیگران منت می‌گذارد. و سه نفر را هم به بهشت راه نمی‌دهد: آزاردهنده پدر و مادر، آدم دیوث و زنی که خود را به شکل و شمایل مردان درمی‌آورد» (نسایی و مسلم).

۲- تواضع با پدر و مادر

فرزندان مکلفند که در برابر پدر و مادر فروتن باشند و مقام و منزلت‌شان را گرمی بدارند، با چشم احترام به آنان نگاه کنند و از نگاه و برخورد تحقیرآمیز به آنها به شدت پرهیز کنند؛ زیرا خداوند متعال فرموده‌اند:

﴿وَاحْفَظْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا﴾ (١٤) رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ ۚ إِنَّ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلأَوَّابِينَ غَفُورًا﴾ (الاسراء / ۲۵-۲۴)

«بال تواضع را برایشان فرود آور، (و در برابرشان فروتن باش) و بگو: پروردگارا بدیشان مرحمت فرما همان‌گونه که آنها در کودکی مرا تربیت کردند. پروردگارتان (از خود شما) آگاه‌تر از چیزهایی است که در درون‌تان می‌گذرد،

اگر افراد شایسته‌ای باشید؛ زیرا که او در حق توبه‌کاران همیشه بخشنده بوده است».

۳- سپاسگزاری از آنان

یکی از زیباترین آداب سپاسگزاری و قدردانی لازم و مقابله خیر و نیکی به مثل آن با همه مردم به ویژه پدر و مادر است. چنین مسئولیتی در برابر آنها بسیار روشن است؛ زیرا در زمان کودکی و جوانی - به ویژه مادر - از هیچ تلاش و دلسوزی و خدمتی به فرزندان خویش کوتاهی نکرده‌اند، به همین خاطر سپاسگزاری و قدردانی از زحمات آنها ضروری است؛ زیرا خداوند متعال شکر و سپاس آنها را در کنار حمد و سپاس خویش قرار داده و فرموده است:

﴿أَنْ أَشْكُرَ لِي وَلَوْلَايَكَ إِلَى الْمَصِيرُ﴾ (لقمان / ۱۴)
«و مرا و پدر و مادرت را شکرگزار باش و سرانجام به سوی من بازخواهید گشت».

هم‌چنین فرموده است: ﴿وَقَصَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾ (الاسراء / ۲۳)

«و پروردگارت فرمان داده که تنها او را عبادت کنید و با پدر و مادر به نیکی رفتار نمایید».

مادر در این مورد بر پدر اولویت دارد و باید بیشتر مورد احترام، اطاعت و تواضع قرار گیرد؛ زیرا به هنگام بارداری، وضع حمل، شیر دادن، نگهداری و تربیت، زحمات زیادی را متحمل گردیده و آسایش فرزندش را بر آسایش خویش مقدم داشته است و بسیاری از شب‌ها

را در کنار گهواره کودک - به ویژه به هنگام بیماری و درد - بیدار مانده است. خداوند متعال در این مورد می‌فرماید:
﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصْلُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا﴾ (الأحقاف / ۱۵)

«ما به انسان توصیه می‌نماییم که با پدر و مادر خوش به خوبی رفتار نماید؛ زیرا که مادرش با رنج و زحمت او را حمل کرده و با رنج و مشقت به دنیا آورده است و دوران حاملگی و شیرخوارگی او سی ماه (به طول می‌انجامد)».

و از ابوهریره رضی الله عنه روایت شده که: مردی به حضور رسول خدا صلی الله علیه وسلم رسید و گفت: یا رسول الله! چه کسی بیشتر بر من حق دارد که با او به بهترین وجه رفتار نمایم؟ رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمود: مادرت، گفت: پس از او، رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمود: مادرت. گفت: بعد از مادرم، رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمود: مادرت. گفت: پس از او رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمود: پدرت» (بخاری و مسلم).

۴- مقدم بودن والدین بر جهاد

خدمت به پدر و مادر و تلاش برای فراهم نمودن وسایل آسایش آنها و حفظ کرامت، منزلت‌شان مورد رضایت خداوند متعال است و بر جهادی که فرض کفایی باشد، مقدم است. عبدالله بن عمرو رضی الله عنه روایت نموده است که: مردی به حضور رسول خدا صلی الله علیه

وسلم آورد و برای رفتن به جهاد از ایشان اجازه خواست. رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمود: پدر و مادرت زنده‌اند؟ گفت: آری زنده‌اند. رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمود: جهاد تو در خدمت به آنهاست» (بخاری و مسلم).

عبدالله بن مسعود از رسول خدا صلی الله علیه وسلم پرسید: کدام کردار را خداوند بیشتر دوست می‌دارد؟ رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمود: نماز به موقع. گفت: پس از آن؟ فرمود: نیکی به پدر و مادر. گفت: پس از آن رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمود: جهاد در راه خدا» (بخاری و مسلم).

۵- حرام بودن ناسزا به آنان

پرهیز از بدگویی و ناسزا به پدر و مادر جزو اصلی و لازمه احسان و نیکی به آنها است؛ زیرا خودداری از آزار و اذیت‌شان به وسیله گفتار و رفتار، بر خدمت و احسان به آنها مقدم است. رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمود: «ناسزاگویی به پدر و مادر جزو گناهان کبیره است». گفته شد: یا رسول الله! مگر ممکن است کسی به پدر و مادر خود بد و بیراه بگوید؟ فرمود: آری وقتی کسی به پدر و مادر مردم ناسزا بگوید، به پدر و مادرش ناسزا می‌گویند» (مسلم).

۶- جدایی از همسر به خاطر پدر و مادر

هرگاه پدر و مادر از فرزند خود بخواهند همسرش را طلاق بدهد و درخواست آنها بجا و درست بود، و همسر

او اسباب زحمت آنان را فراهم می‌کرد، واجب است که از همسرش جدا بشود؛ زیرا ابودرداء رضی الله عنه روایت می‌نماید که: روزی مردی نزد او آمد و گفت: من دارای همسر هستم و مادرم اصرار دارد که او را طلاق بدهم. من هم به او گفتم: از رسول خدا صلی الله علیه وسلم شنیده‌ام که فرمودند: «رضایت والدین نزدیک‌ترین راه به سوی بهشت است، خود می‌دانید می‌خواهید رضایت‌شان را جلب کنید یا خیر؟»

و از عبدالله بن عمر رضی الله عنه روایت شده که: دارای همسری بودم که او را بسیار دوست می‌داشتم، اما پدرم از او بدش می‌آمد، روزی از من خواست همسر را طلاق بدهم، اما من حاضر به این کار نشدم. پدر به خدمت رسول خدا صلی الله علیه وسلم رفت و موضوع را با ایشان در میان نهاد، رسول خدا صلی الله علیه وسلم مرا فراخواند و فرمود: از همسرت جدا بشو». (ابوداود و ترمذی و نسایی و ابن حبان).

۷- تربیت و تنبیه فرزندان

پدر و مادر این حق را دارند که ایمان و آداب و اخلاق، فضایل و علوم مفید را به فرزندان خود بیاموزند و آنها را با همه آداب گفتاری، رفتاری و مکارم اخلاق شریعت اسلام آشنا نمایند و آنان را به تربیت پایبند نموده و عادت دهند؛ زیرا رسول خدا صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: «هیچ عطا و بخششی از طرف پدر و مادر برای فرزندان بهتر از تربیت خوب و پسندیده نیست». (ترمذی).

و از ابن عباس روایت شده که به رسول خدا صلی الله علیه وسلم گفتند: ما با حقوق پدر و مادر آشنا شده‌ایم، به ما بفرما که حقوق فرزندان کدامند؟ رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمودند: «بهترین نام را برایش (فرزندانتان) انتخاب نمایید و به خوبی او را تربیت کنید». (البیهقی فی شعب الایمان).

امام محمد غزالی / می‌فرماید: «باید بدانیم که روش تربیت کودکان از مهم‌ترین و اساسی‌ترین روش‌هاست؛ زیرا کودکان امانت‌هایی هستند که به پدر و مادرشان سپرده شده‌اند و قلب پاک او گوهر گرانبها و دست نخورده‌ای است که هیچ نقش و تصویری در آن نقش نبسته است و آمادگی هرگونه نقش و تصویری را دارد و به هر صورتی که خواسته شود، شکل می‌گیرد. چنانچه به خیر و نیکی عادت داده شود، بر مبنای آن رشد و نمو می‌نماید و در دنیا و آخرت سعادتمند می‌شوند و پدر، مادر، معلم و مربی در اجر و ثوابش سهیم خواهند بود. اما اگر به شر و بدی عادت داده شود و هم‌چون حیوانات مورد بی‌توجهی قرار گیرد، بدبخت و بدعاقبت خواهد گردید و گناه آن بر دوش قیّم و سرپرست او خواهد بود». (احیاء علوم الدین، ج ۳، ص ۶۳).

پدر و مادر این حق را دارند که اگر کار و رفتار نادرستی از فرزندان‌شان، سر بزنند، در جهت اصلاحش او را تنبیه بدنی نمایند و باید کمتر از حدود شرعی باشد و مقدار آن بستگی به نوع خلافی دارد که مرتکب آن شده است و

این حق با حق معلم، همسر و قاضی در تنبیه شاگرد، همسر و محکومین مشابّهت دارد.

۸- ایجاد محدودیت (حجر)

حجر به معنی ممانعت از دخل و تصرف کودک در اموال خود قبل از رسیدن به سن بلوغ است؛ بدین خاطر تصرف کودکی که دارای تمیز میان خیر و شر خویش نیست باطل است و معاملات را که امکان نفع یا ضرر در آنها وجود دارد، از نظر حنفیه و مالکیه موکول به رسیدن به سن بلوغ است و از نظر شافعی و حنابلّه باطل است و سبب انتقال آن مالکیت نمی‌شود و از این طریق چیزی به مالکیت او در نمی‌آید. حجر نهادن بر کودکان براساس این آیه از قرآن مشروعیت دارد:

﴿وَابْتَلُوا آلَيْتِمِي حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَىٰ بِاللهِ حَسِيبًا﴾ (النساء / ۶)

«یتیمان را (پیش از در اختیار نهادن اموال‌شان) بیازمایید، تا آن‌گاه که به سن ازدواج می‌رسند. اگر از آنان صلاحیت و حُسن تصرف را دیدید، اموال‌شان را به آنان بازگردانید. اموال ایتام را از روی اسراف، تبذیر و تعجیل نخورید، و (به خود مگویید که) پیش از آن که بزرگ شوند (و اموال را از دست ما بازپس گیرند، آن را هرگونه که بخواهیم خرج می‌نماییم! و از سرپرستان آنان) هرکس که ثروتمند

است (از دریافت اجرت و سرپرستی و به کارگیری اموال ایشان) خودداری کند، اما هر کسی که نیازمند باشد به صورتی روا (و به اندازه حق الزحمه خود) از آن بردارد و هنگامی که اموال آنها را به خودشان (پس از بلوغ) پس دادید، بر آنان شاهد بگیرید و کافی است که خداوند حسابرس و مراقب باشد).

اما هرگاه کودکان جرم و خلافی را که مجازات مالی داشته باشد مرتکب شوند، پدر، مادر و ولی ضامن آن نیستند و باید از اموال خود کودک - اگر دارای اموالی باشد - هزینه‌های آن پرداخت شود و اگر دارای ثروت و سامانی نباشد، آن مقدار از خسارت به عنوان بدهکاری بر ذمه او تا رسیدن به پول و مال باقی می‌ماند.

اما حقوقی که پدر و مادر پس از مرگ برعهده فرزندان خود دارند به طور اختصار در روایت زیر آمده است: ابوسعید ساعدی می‌گوید: ما در حضور رسول خدا صلی الله علیه وسلم نشسته بودیم که مردی از طایفه سلمه آمد و گفت: یا رسول الله! آیا پس از مرگ پدر و مادرم چیزی باقی مانده که در حق آنها انجام بدهم؟ رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمود: «آری دعا و طلب مغفرت برای آنها، انجام دادن قول و تعهداتشان، رفت و آمد با خویشاوندان و دوستانی که با آنها معاشرت داشته‌اند».

ابوداود و ابن حبان.

مواردی را که در این حدیث آمده به صورت تفصیل عبارتند از:

۱- طلب آمرزش

دعا و طلب استغفار برای والدین پس از مرگشان جزو وظایف فرزندان است و نشانه وفاداری و قدردای از زحمات و منزلت آنهاست. خداوند متعال می‌فرماید:

﴿وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا﴾ (الاسراء / ۲۴)

«پروردگارا همان‌گونه که مرا در کودکی پرورش نمودند، آنان را مورد رحمت خویش قرار بده!»

و بهره‌مند شدن مردگان از دعای خیر فرزندان خوب خود موضوعی روشن است؛ زیرا ابوهیریه رضی الله عنه از رسول خدا صلی الله علیه وسلم روایت می‌نماید که: «هرگاه مرگ انسانی فرا برسد، اعمال او - به جز در سه مورد - پایان می‌یابد: نیکوکاری ماندگار، علمی که مورد استفاده قرار گیرد و فرزند صالحی که برای او دست به دعا بردارد». (بخاری در الأدب المفرد و مسلم و ابوداود).

از طرف دیگر فرزندان از طلب مغفرتی که برای والدین خویش می‌نمایند، خود نیز بهره‌مند می‌شوند. خداوند سه نفری را که به غاری پناه برده و درب غار به وسیله سنگ بزرگی بسته شد، به خاطر دعای هر یک از آنها نجات داد. یکی از آنان گفت: خداوند من پدر و مادر پیری داشتم و هیچ‌گاه پیش از آنها لب به غذا و آب نمی‌زدم و روزی به خاطر دوری راه نتوانستم به موقع به منزل برگردم و شام آنها را آماده نمایم و زمانی که من به منزل رسیدم آنان خوابیده بودند و به خود اجازه ندادم پیش از آنها شام بخورم و ظرف غذای آنها را آماده کردم و منتظر بیدار شدن آنها ماندم تا این‌که سپیده صبح دمید و آنها از خواب

بیدار شدند و غذایشان را خوردند. خداوند! اگر من این کار را در راستای رضایت انجام داده‌ام، ما را از این غار نجات بده! ناگهان سنگ درب غار شکافی خورد و شکافی در آن به وجود آمد...» (بخاری و مسلم). و پس از آن که آن دو نفر دیگر نیز به عمل صالح خود متوسل شدند سنگ از جا کنده شد و درب غار گشوده شد.

۲- اجرای وصیت

عملی نمودن وصیت پدر یا مادری که فوت کرده‌اند توسط وارثین، پس از کفن و دفن و پرداخت بدهکاری آنها واجب است؛ زیرا خداوند متعال می‌فرماید:

﴿مَنْ بَعْدَ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ﴾ (النساء / ۱۱)

«(تقسیم ارث) پس از اجرای وصیتی است که انجام داده و پرداخت بدهکاری اوست».

زمانی وصیت اجرا می‌شود که برای غیر وارثین بوده و بیش از یک سوم دارایی او نباشد؛ زیرا رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرموده‌اند: «ثلث - اگرچه زیاد است - اما کافی است. زیرا اگر تو وارثان خود را بی‌نیاز تنها بگذاری بهتر از این است که آنان را محتاج به دیگران ترک کنی». (اخرجه الجماعة عن سعد بن ابی وقاص).

اما زمانی وصیت نمودن برای یکی از ورثه جایز است که دیگر وارثان به آن رضایت داده باشند؛ زیرا رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرموده‌اند:

«به راستی خداوند حق هر صاحب حقی را برای او معین فرموده و به همین خاطر وصیت برای وارثان روا نیست».(
اخرجه الخمسه).

۳- پرداخت بدهکاری

پرداخت بدهکاری والدین - اگر بدهکاری داشته باشند -
«حق الله، حق الناس» بر فرزندان آنها واجب است.
«مَنْ بَعْدَ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ» (النساء / ۱۱)
«(تقسیم ارث) پس از اجرای وصیتی است که انجام داده و
پرداخت بدهکاری اوست».

چنانچه یکی از والدین فوت نماید و دارای توانایی مالی
برای رفتن به حج یا عمره بوده و قصد و نیت آن را
داشته اما به دلایلی موفق به انجام آنها نشده، بر فرزندان
واجب است که به جای او، آن فریضه را انجام بدهند.
روزی مردی به نزد رسول خدا صلی الله علیه وسلم آمد
و گفت: مادرم فوت کرده و نتوانسته فریضه حج را انجام
بدهد. آیا می توانم به جای او حج بروم. رسول خدا صلی
الله علیه وسلم فرمود: آری، ادای دین خداوند در اولویت
قرار دارد.

۴- صلۀ رحم

پدر و مادر پس از فوتشان این حق را بر دوش فرزندان
خود دارند که به اقوام و خویشاوندان و دوستان آنها
سرکشی کنند. این کار نوعی احترام نهادن و قدردانی از
آنهاست. رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرموده اند:

«بهترین کار نیک، صلۀ رحم با دوستان و خویشاوندان پدر
(و مادر) است».

برای مثال: رسول خدا صلی الله علیه وسلم دوستان
حضرت خدیجه رضی الله عنه را بسیار مورد اکرام و
احترام قرار می داد و از نظر مادی به آنها می رسید و به
دیدار هاله خواهر خدیجه می رفت و گاهی گوسفندی را
ذبح می کرد و گوشت آن را در میان دوستان او تقسیم
می فرمود. وقتی که سرکشی و احترام دوست همسر بدین
صورت باشد اکرام و احترام اقوام و دوستان پدر و مادر
در اولویت قرار می گیرد.

روزی عبدالله بن عمر به مردی عرب برخورد کرد و قبایی
ارزشمند را به او هدیه داد، همراهان گفتند: می شد قبایی
ارزان تر از آن را به آن عرب بدهی. عبدالله بن عمر گفت:
او یکی از دوستان پدرم بوده است و من خود از رسول
خدا صلی الله علیه وسلم شنیدم که می فرمود: «بهترین کار
نیک، صلۀ رحم دوستان و خویشاوندان پدر و مادر توسط
فرزند آنهاست».(مسلم)

دیدار و سرکشی دوستان پدر و مادر هم کاری است
مطلوب. ابو برده می گوید: من وارد مدینه شدم و عبدالله بن
عمر رضی الله عنه نزد من آمد و گفت: می دانی چرا نزد
تو آمده ام؟ گفتم: نه. گفت: از رسول خدا صلی الله علیه
وسلم شنیده ام که می فرمود: «هرکس می خواهد به زیارت
پدر و مادر خویش در قبرستان برود، از دوستان آنها دیدن
نماید».(ابن حبان) من می دانم که پدرم با پدر تو دوست
بود و خواستم برای ادای وظیفه به دیدار تو بیایم.

از مجموع حقوق والدین و مسئولیت فرزندان در مقابل
آنها بسیارند و متأسفانه در بسیاری از موارد فرزندان
نسبت به مسئولیت هایشان کوتاهی می کنند و در حق یکی
یا هر دوی آنها به طور شایسته تلاش لازم را نمی نمایند و
احساس مسئولیت نمی کنند، هرچند قصد، نیت و تلاش
در حد توانایی ملاک عمل است و هرکس به اندازه تلاشی
که می نماید بهره مند می شود؛ زیرا رسول خدا صلی الله
علیه وسلم فرموده اند:

«هیچ فرزندی نمی تواند از عهده مسئولیت خود در مقابل
والدینش بریاید، مگر آن که آنان برده باشند و او آنها را
خریداری و آزاد گرداند».(بخاری در الادب المفرد و
مسلم و ابوداود)

**وصلی الله وسلم علی نبینا محمد وعلی آله
وصحبه أجمعین.
وآخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین.**